

Нацыянальны інстытут адукацыі

Кампетэнтнасны падыход

І. А. Пінголь

Беларуская літаратура

9 клас

Дыдактычныя і дыягнастычныя
матэрыялы

Дапаможнік для настаўнікаў
устаноў агульнай сярэдняй адукацыі
з беларускай і рускай мовамі навучання

Рэкамендавана

*Навукова-метадычнай установай «Нацыянальны інстытут
адукацыі» Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь*

Мінск

«Сэр-Віт»

2020

Метадычныя рэкамендацыі па выкарыстанні дыдактычных і дыягнастычных матэрыялаў

Навучанне літаратуры ва ўстановах агульнай сярэдняй адукацыі паводле канцэпцыі вучэбнага прадмета «Беларуская літаратура»¹ абумоўлена практычнай накіраванасцю і сарыентавана на рэалізацыю кампетэнтнаснага, сістэмнага, аксіялагічнага, камунікатыўна-дзейнаснага, культуралагічнага і культуратворчага падыходаў пры выкладанні ўсіх раздзелаў і тэм курса беларускай літаратуры.

У сучаснай адукацыі на першы план выходзіць фарміраванне функцыянальнай пісьменнасці, якая разумеецца як здольнасць выкарыстоўваць набытыя веды, уменні і навыкі для рашэння максімальна шырокага дыяпазону жыццёвых задач у розных сферах дзейнасці і сацыяльных узаемаадносін. У такім кантэксце галоўнай мэтай навучання беларускай літаратуры ва ўстановах агульнай сярэдняй адукацыі з'яўляецца фарміраванне дзейснага чытача – асобы з высокім узроўнем чытацкай пісьменнасці і здольнасцямі да каштоўнасна-сэнсавага засваення твораў літаратуры як мастацтва слова. Такое спалучэнне функцыянальнага, аксіялагічнага і мастацка-эстэтычнага аспектаў літаратурнай адукацыі стварае ўмовы для выхавання сродкамі беларускай літаратуры як вучэбнага прадмета чытача *матываванага* (на I ступені агульнай сярэдняй адукацыі), чытача *кампетэнтнага* (на II ступені агульнай сярэдняй адукацыі) і чытача *кваліфікаванага* (на III ступені агульнай сярэдняй адукацыі).

У выніку дасягнення мэт і задач літаратурнай адукацыі фарміруюцца наступныя прадметныя кампетэнцыі:

літаратурная, якая накіравана на засваенне вучнямі ведаў пра літаратуру як сістэму, сфарміраваных у выглядзе паняццяў і рэалізаваных у разнастайных спосабах дзейнасці, і праяўляецца ў асобасным ўспрыманні, засваенні і асэнсаванні мастацкіх тэкстаў, фарміраванні ў яго чытацкай культуры, літаратурных і эстэтычных густаў;

¹ Праскаловіч В., Шаўлякова-Барзенка, І. Канцэпцыя вучэбнага прадмета «Беларуская літаратура» (V – XI класы): Праект / В. Праскаловіч, І. Шаўлякова-Барзенка // Роднае слова. – 2016. – № 3. – С. 51–62.

каштоўнасна-светапоглядная, якая сведчыць пра засваенне сістэмы каштоўнасных адносін да рэчаіснасці, да людзей, да сябе, зафіксаванай у творах беларускай літаратуры;

маўленчая – авалоданне асноўнымі відамі маўленчай дзейнасці (вуснай, пісьмовай, сітуацыйнай і г. д.);

камунікатыўная – набыццё вопыту камунікатыўнай дзейнасці праз ажыццяўленне дыялогу з тэкстам мастацкага твора, яго аўтарам, іншымі чытачамі, адзінкавым тэкстам і мноствам кантэкстаў;

культуралагічная кампетэнцыя – усведамленне вучнямі літаратуры як феномена культуры, нацыянальна-культурнай спецыфікі беларускай літаратуры; здольнасць карыстацца культуразнаўчай інфармацыяй для патрэб камунікацыі;

культуратворчая – набыццё вопыту культуратворчай дзейнасці: авалоданне сістэмай цэласных аперацыйных комплексаў розных відаў творчай дзейнасці.

Прапанаваныя дыдактычныя і дыягнастычныя матэрыялы з’яўляюцца сродкам для фарміравання ў вучняў як ужо акрэсленых прадметных, так і метапрадметных і асобасных кампетэнцый. Заданні маюць комплексны характар, бо накіраваны на фарміраванне адначасова некалькіх кампетэнцый. Пры іх выкананні вучням дзеля засваення вучэбнага матэрыялу неабходна ажыццявіць дзейнасць рознага віду: пазнавальную, камунікатыўную, пошукавую, творчую і інш. Пры гэтым заданні патрабуюць не столькі аднаўлення інфармацыі ці асобных дзеянняў, колькі дзейнасці вучня па асэнсаванні літаратурных твораў і з’яў з пазіцыі сваёй асобы.

Асновай задання часцей за ўсё з’яўляецца тэкст літаратурнага твора ці літаратурна-крытычнага артыкула, да якога прапануецца пэўная задачная фармулёўка. Яна дакладна ўказвае на тыя спосабы дзейнасці, якія вучню неабходна ажыццявіць для выканання задання. Напрыклад:

Нябеснай заступніцай Беларусі з’яўляецца Ефрасіння Полацкая, памяць якой штогод ушаноўваецца 5 чэрвеня. Патлумачце свайму замежнаму сябру, чаму менавіта гэта полацкая князеўна, ігумення і асветніца стала аякункай нашай краіны. Дзеля пошуку аргументаў перачытайце заключную частку «Жыцця Ефрасінні Полацкай», вылучыце ў тэксце ключавыя словы, з дапамогай якіх невядомы

аўтар стварае вобраз героя, а таксама ўспоміне факты біяграфіі асветніцы.

У пэўных заданнях алгарытм дзеянняў вучняў задаецца праз шэраг пытанняў і заданняў. Напрыклад:

«Прадмова» Францішка Багушэвіча да зборніка «Дудка беларуская» – палыманы маналог-зварот аўтара да сучаснікаў. Уявіце, што пісьменнік жыве ў наш час. Паразважайце, з якімі словамі ён можа звярнуцца да жыхароў сучаснай Беларусі, якія праблемы ўзняць, якім псеўданімам можа падпісаць свае творы. Складзіце кароткую прамову Францішка Багушэвіча, звернутую да жыхароў на пачатку ХХІ стагоддзя.

Да некаторых заданняў прапанаваны бланк адказу, які задае структуру прад'яўлення вучнямі вынікаў сваёй дзейнасці па выкананні задання. Напрыклад:

Дайце характарыстыку вобраза галоўнага героя паэмы Канстанціна Вераніцына «Тарас на Парнасе», запоўніўшы табліцу. Вызначце асноўную думку твора.

Вобраз Тараса	
Рысы характару	Эпізоды, у якіх праяўляюцца
<i>Кемліваець</i>	
<i>Дасціпнасць</i>	

Асобныя заданні маюць творчы характар і арыентуюць вучняў на прымяненне атрыманых ведаў у новай сітуацыі і для рашэння жыццёвых задач. Напрыклад:

Уявіце, што вы – удзельнік сацыялагічнага апытання, якое праводзіцца з мэтай выяўлення чытацкіх схільнасцей беларусаў. Адкажыце на пытанне: «Творы якога беларускага паэта і празаіка ХХ стагоддзя вы параілі б абавязкова прачытаць кожнаму сучаснаму беларусу?». Абгрунтуйце сваю думку.

Заданні і пытанні павышанай цяжкасці пазначаны зорачкай (*). Напрыклад:

Уявіце, што вы з'яўляецеся ўдзельнікам дэбатаў на тэму «Паэзія ці проза: што чытаць сучаснаму чытачу?». Прачытайце верлібр Максіма Танка «На экзамене». Сцісла сфармулюйце яго асноўную думку, якая будзе тэзісам вашай публічнай прамовы. Акрэсліце тры аргументы, якія дапамогуць гэты тэзіс даказаць.

Дыдактычныя і дыягнастычныя заданні прызначаны для ацэнкі якасці разумення мастацкага твора, сфарміраванасці аналітычных, маўленчых і літаратурна-творчых уменняў, здольнасці выкарыстоўваць іх на практыцы, самастойнасці ацэнак падзей і характараў у мастацкіх творах, іх аргументаванасці і накіраваны на развіццё вобразнага мыслення і ўяўлення падлеткаў, эмацыянальна-каштоўнасных адносін да вывучаемага твора. Выкарыстанне дадзеных матэрыялаў у працэсе навучання беларускай літаратуры стварае ўмовы для павышэння цікавасці да чытання і развіцця станоўчай вучэбнай матывацыі ў вучняў.

Прапанаваныя заданні могуць быць выкарыстаны для арганізацыі індывідуальнай, парнай і групавой работы вучняў як непасрэдна на ўроку, так і на факультатыўных занятках, у рабоце з высока матываванымі і філалагічна адоранымі вучнямі пры падрыхтоўцы да прадметнай алімпіяды, а таксама прапанаваны ў якасці дамашняга задання.

Дыдактычныя матэрыялы мэтазгодна задзейнічаць на аперацыйна-пазнавальным этапе ўрока для замацавання ведаў, развіцця чытацкіх уменняў, фарміравання прадметных кампетэнцый, а таксама для правядзення бягучага кантролю.

Дыягнастычныя ж матэрыялы маюць падагульняючы характар, таму прызначаны для ацэначна-карэкцыйнага этапу ўрока, яны накіраваны на выяўленне сфарміраванасці прадметных кампетэнцый (у кожным заданні акрэслена, якая з іх з'яўляецца вядучай пры яго выкананні) і могуць быць выкарыстаны для правядзення як бягучага, так і тэматычнага кантролю. Мэтазгоднасць выкарыстання таго ці іншага задання настаўніку варта вырашаць зыходзячы з канкрэтнай адукацыйнай сітуацыі і індывідуальных магчымасцей вучняў.

Прапанаваныя заданні патрабуюць ад вучняў індывідуальна-асобаснага ўспрымання літаратуры як мастацтва слова. Пры ацэнцы

іх выканання настаўніку варта заахвочваць самастойнасць думкі падлеткаў, улічваць аргументаванасць і пераканаўчасць довадаў, арыгінальнасць падыходаў да вырашэння задачы. Менавіта:

- ♦ веданне вучнем зместу вывучаных твораў, значэння літаратуразнаўчых тэрмінаў, азначаных вучэбнай праграмай;
- ♦ разуменне ўзаемасувязі падзей, учынкаў, характараў персанажаў і важнейшых сродкаў іх паказу (у адпаведнасці з патрабаваннямі праграмы);
- ♦ матываванасць адбору эпізодаў, малюнкаў, дэталей, мастацкіх сродкаў і інш. для вырашэння пастаўленай вучэбнай задачы;
- ♦ абгрунтаванасць асобаснай ацэнкі вывучанага твора яго ідэйна-мастацкім зместам;
- ♦ творчы, арыгінальны падыход да выканання задання.

Пры выстаўленні адзнакі за выкананне задання настаўніку неабходна зыходзіць з паказчыкаў ацэнкі вуснага і пісьмовага выказвання, пазначаных у нормах ацэнкі вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў па вучэбным прадмеце «Беларуская літаратура».

Умоўныя абзначэнні

– задачная фармулёўка

– тэкст для аналізу або дадатковая (ці дапаможная) інфармацыя

– бланк адказу

– мадэльны адказ

– спасылка на электронны адукацыйны рэсурс, размешчаны на Нацыянальным адукацыйным партале ў раздзеле «Дыстанцыйнае навучанне»

ДЫДАКТЫЧНЫЯ МАТЭРЫЯЛЫ

Да раздзела I. Чалавек і грамадства. Постаці айчыннай гісторыі ў беларускай літаратуры

Заданне 1

Нябеснай заступніцай Беларусі з'яўляецца Ефрасіння Полацкая, памяць якой штогод ушаноўваецца 5 чэрвеня. Патлумачце свайму замежнаму сябру, чаму менавіта гэта полацкая князеўна, ігумення і асветніца стала апыжункай нашай краіны. Для пошуку аргументаў перачытайце заключную частку «Жыцця Ефрасінні Полацкай». Вылучыце ў тэксце ключавыя словы, з дапамогай якіх невядомы аўтар стварае вобраз гераіні. Успомніце факты біяграфіі асветніцы.

Якою мовай, братове, належыць уславіць светлую памяць найшчаснейшай нявесты Хрыстовай Ефрасінні! Была яна дапамогай пакрыўджаным, суцяшэннем смуткуючым, распанутым – адзеннем, хворым – наведаннем ці, проста кажучы, – для ўсіх была ўсім. Ефрасіння сэрца сваё паіла Божаю мудрасцю. Ефрасіння – незвычайны квет райскага саду. Ефрасіння – арол, што, лунаючы ў небе, праляцеў ад захаду і да ўсходу, як промень сонечны, прасвятліў зямлю Полацкую. Вось, братове, Селунь хваліцца святым Дзімітрыем, Вышгарад – пакутнікамі Барысам і Глебам; я ж хвалюся: шчаснае ты, места Полацкае, што ўзрасціла такі парастак – найпадобнейшую Ефрасінню! Шчасны люд, што жыў у месце тым! Шчасныя бацькі яе; шчаснае ўлонне, з якога выйшла найпадобнейшая панна Ефрасіння! Шчаснае нараджэнне яе, шчаснае гадаванне, шчаснае і ўзрастанне найпачэснейшай Ефрасінні! Шчасная праца яе і подзвігі дзеля Бога! Шчасны і манастыр, шчасныя і насельнікі манастыроў Святога Спаса і Святой Багародзіцы! Шчасны люд, што табе паслугаваў! Але, о найшчаснейшая нявеста Хрыста, Бога нашага, маліся да Бога аб статку сваім, Які ты спалучыла ў Хрысце, Якому належыць усялякая слава, гонар і пакланенне з Айцом і Святым Духам цяпер і заўжды і давеку! Амін.

Заданне 2

Партрэт з'яўляецца своеасаблівай мастацкай візітоўкай чалавека, бо можа многае сказаць не толькі пра яго знешнасць, але і пра характар, заняткі, жыццёвыя прыхільнасці і памкненні. Разгледзьце гравюрны партрэт Францыска Скарыны, змешчаны ў Бібліі. Што ён вам «паведаміў» пра беларускага першадрукара, асветніка і гуманіста?

Заданне 3

Кожная гісторыка-культурная эпоха асацыіруецца ў нашай свядомасці з пэўнымі найярчэйшымі творчымі асобамі. Адраджэнне – гэта найперш Леанарда да Вінчы, Дантэ Аліг'еры, Уільям Шэкспір. І наш Францыск Скарына займае ганаровае месца ў гэтым шэрагу.

Прачытайце прапанаваны тэкст даследчыка старабеларускай літаратуры Вячаслава Чамярыцкага. Абапіраючыся на вядомыя вам факты з жыцця і дзейнасці беларускага першадрукара, запішыце 5 сказаў-доказаў, якія пацвярджаюць слушнасць гэтага меркавання.

У старажытных грэкаў было цікавае міфічнае паданне пра тытанаў, герояў незвычайнай сілы і розуму, якія аднойчы паўсталі супраць саміх алімпійскіх багоў. Адзін з тытанаў, па імені Праметэй, украў з Алімпа агонь і перадаў людзям, каб палегчыць ім жыццё...

З кагорты сапраўдных тытанаў быў і беларускі асветнік і гуманіст XVI стагоддзя, першадрукар Францыск Скарына. Ён паказаў прыклад незвычайнай працавітасці, творчай адвагі і духоўнай сілы, калі першы закладваў глыбокі падмурак кнігадрукавання ва Усходняй Еўропе, калі самааддана працаваў над перакладам і выданнем шматлікіх кніг на роднай мове. Ён, бы міфічны Праметэй, даў свайму народу друкаваныя кнігі. Скарына ўсяго сябе аддаў людзям, імкнучыся асвятліць ім шлях у будучыню, вывесці іх на дарогу навукі і асветы, далучыць да самых выдатных здабыткаў агульначалавечай культуры.

ВЫКАРЫСТАНАЯ ЛІТАРАТУРА

Беларуская Палічка – беларуская электронная бібліятэка [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <https://knihi.com>. – Дата доступу: 20.05.2019.

Максім Багдановіч: энцыклапедыя / [складальнікі: І. У. Саламевіч, М. В. Трус. – Мінск : Беларуская Энцыклапедыя, 2011.

Праскаловіч В., Шаўлякова-Барзенка, І. Канцэпцыя вучэбнага прадмета «Беларуская літаратура» (V–XI класы): Праект / В. П. Паскаловіч, І. Шаўлякова-Барзенка // Роднае слова. – 2016. – № 3. – С. 51–62.

Рагойша, В.П. Літаратуразнаўчы слоўнік. Тэрміны і паняцці: для школьнікаў і абітурыентаў / В. П. Рагойша. – Мінск: Народная асвета, 2009.

Рагойша, В.П. Паэтычны слоўнік / В.П.Рагойша. – Мінск : Беларус. навука, 2004.

Тэатральная Беларусь: энцыклапедыя: у 2 т. / [пад агульнай рэдакцыяй А. В. Сабалеўскага]. – Мінск : Беларуская Энцыклапедыя, 2002–2003.

ЗМЕСТ

Метадычныя рэкамендацыі па выкарыстанні дыдактычных і дыягнастычных матэрыялаў	3
Умоўныя абазначэнні	8
Дыдактычныя матэрыялы	9
Да раздзела I. Чалавек і грамадства.	
Постаці айчыннай гісторыі ў беларускай літаратуры	9
Да раздзела II. Рамантычнае і рэалістычнае адлюстраванне жыцця ў мастацкай літаратуры	12
Да раздзела III. Нацыянальнае і агульначалавечае ў мастацтве слова	17
Да раздзела IV. Чалавек у часе і прасторы ў творах беларускай літаратуры	20
Паўтарэнне і падагульненне вывучанага за год	25
Дыягнастычныя матэрыялы	27
Выкарыстаная літаратура	44